

Det systemteoretiske interview

Interviewet som meningsdannelse

la Cour, Anders; Knudsen, Morten; Thygesen, Niels Thyge

Document Version
Forlagets udgivne version

Publication date:
2005

License
CC BY-NC-ND

Citation for published version (APA):
la Cour, A., Knudsen, M., & Thygesen, N. T. (2005). *Det systemteoretiske interview: Interviewet som meningsdannelse*. Department of Management, Politics and Philosophy, CBS. MPP Working Paper Nr. 8/2005

[Link to publication in CBS Research Portal](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us (research.lib@cbs.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 27. Sep. 2021

**Det systemteoretiske interview
- Interviewet som meningsdannelse -**

*Anders la Cour
Morten Knudsen
Niels Thyge Thygesen*

WP 8/2005

MPP Working Paper No. 8/2005 ©

September 2005

ISBN: 87-91181-94-1

ISSN: 1396-2817

**Department of Management, Politics and Philosophy
Copenhagen Business School**

Blaagaardsgade 23 B

DK-2200 Copenhagen N

Phone: +45 38 15 36 30

Fax: +45 38 15 36 35

www.mpp.cbs.dk

Titel:

Det systemteoretiske interview
- Interviewet som meningsdannelse

Forfattere:

Anders la Cour
Morten Knudsen
Niels Thyge Thygesen

Det systemteoretiske interview - Interviewet som meningsdannelse -

Inden for samfundsvidenskaben ser vi et stigende antal analyser, der trækker på et systemteoretisk iagttagelsesprogram. Problemet er, at disse analyser sjældent gør sig spørgsmålet om dataproduktion klart. Og hvis analyserne anvender interviewmetoden, så udelades refleksioner over interviewet som en særlig erkendelsesstrategi ofte. Artiklen forsøger at udfylde dette tomrum. Først præciseres den videnskabelige iagttagelse med afsæt i den tyske systemteoretiker Niklas Luhmanns iagttagelsesprogram. Dernæst diskuteres den kvalitative interviewmetode mhp. at præcisere, hvilken status interviewet har i systemteoretiske analyser.

Det spørgsmål, som vi forsøger at besvare i denne artikel, lyder: Hvordan byder interviewet sig til som meningsfuld informationskilde i systemteoretiske analyser? Artiklens ambition er både at vise interviewmetodens berettigelse og begrænsning inden for systemteoretiske analyser.

Med dette bidrag placerer artiklen sig et minimalt sted inden for den systemteoretiske debat. Den foretager ikke sammenfatninger af eller store opgør med andre metoder. Ej heller bryster den sig af skolastisk rekonstruktion, kritik eller fornyelse af systemteorien. Ambitionen indfries ved at præcisere interviewets status på en måde, der forholder sig loyalt til det systemteoretiske iagttagelsesprogram. Artiklen henvender sig derfor til den læser, der arbejder med systemteorien som et iagttagelsesprogram og lader sig fascinere af dens evne til at analysere empiriske fænomener.

Artiklens spørgsmål er relevant af særligt to grunde:

For det første gør der sig en bestemt vildfarelse gældende inden for den empirisk orienterede retning af systemteorien, der kan kaldes analysestrategisk, nemlig at interviewet er en problematisk datakilde. De systemteoretikere, der beskæftiger sig med analyser af empiriske fænomener, foretrækker ofte tekster frem for interviews som kilde til information (se fx Åkerstrøm 1999; Åkerstrøm & Born 2001; Valentin 2002, Rennisson 2003, Højlund 2004), eller også bruges interviews uden at der reflekteres over, hvordan interviewet kan byde sig til som information til en systemteoretisk analyse.

For det andet er det uklart, hvad interviewet kan give information om i systemteoretiske analyser. Nogle gange fravælges interviewet til fordel for skriftligt materiale. Og dette fravalg foretages så naturligt, at der sjældent forekommer diskussioner af forskellen mellem de forskellige data-typer. Men ofte benytter disse analyser sig alligevel af interviews, hvis status og bidrag til gengæld forbliver ureflekteret. Her vil en systemteoretisk iagttagelse af interviewet kunne præcisere, hvordan interviewet byder sig til som en meningsfuld informationskilde i systemteoretiske analyser.

Vores samlede ambition med artiklen er altså at vise interviewets berettigelse og begrænsning inden for systemteoretiske analyser og dermed trække interviewet ud af skyggen som et af systemteoriens problembarn. Artiklen er delt op i tre afsnit:

Først præciserer vi, hvad Luhmann forstår ved *videnskabelig iagttagelse*. Vi går ikke grundvidenskabeligt til værks og diskuterer et epistemologisk iagttagelses- og forskelsbegreb sat

overfor ontologiessessenstænkning. Vi tillader os at tage udgangspunkt i iagttagelsesbegrebet for at diskutere, hvordan dette afgørende minimalbegreb stiller krav om refleksion over egen erkendelse.

Dernæst ser vi på de uklarheder der trives indenfor de dominerende udlægninger af det *kvalitative interview*. Formålet er ikke at kritisere det kvalitative interview indefra, men at argumentere for videnskabelig stringens. Vi fortsætter denne diskussion ved i næste trin at hæve blikket og iagttage forskellige former for interviews som iagttagelse. I dette overblik afholder vi os fra en 'State of the Art'. Ambitionen er en anden, nemlig at vise at disse former undlader refleksion over egen iagttagelse som iagttagelse. Lige præcis denne mangel hensætter interviewet til metode og beder om den kritik den analysestrategiske tradition udsætter det traditionelle metodebegreb for (Åkerstrøm 1999). Med systemteorien bliver kravet det man kan kalde for 'refleksiv metode'. Det vil sige metode som en erkendelse, der erkender sig selv som erkendelse og derved vedgår sig et afgørende forhold: At al erkendelse er strategisk.

Til sidst fremsætter vi syv hypoteser om det *systemteoretiske interview*. Vi ser på, hvordan interviewet er et meningssystem, hvis iagttagelse lader sig iagttage og dermed kritisk vurdere. Vi ser på, hvordan interviewsituationen tillader genstanden at stå frem som genstand. Vi ser på de fælder, der ligger i det systemteoretiske interview og hvordan det i sin form og sit forløb nødvendigvis må adskille sig fra det kvalitative dybdeinterview.

Videnskabelig iagttagelse

Udgangspunktet er, at al videnskab som minimum er iagttagelse. Derfor er det også nødvendigt at se nærmere på Luhmanns forståelse af videnskaben som en særlig iagttagelsesform (Luhmann 1992). Og her er videnskab ikke andet end et kommunikerende system, der tematiserer omverdenen ud fra en bestemt iagttagelsesledende distinktion, der i første omgang retter sig ind efter koden sand/falsk, men som internt indeholder et valg af forskellige programmer for, hvad der befinder sig på den ene og den anden side af denne skelnen. Vi kender disse programmer som teorier og vi kender den teoretiske diskussion af disse programmer som videnskabsteoretiske kontroverser.

Videnskab er herudover næsten altid iagttagelse af andres iagttagelser, men den kan kun udvikle informationer om andres iagttagelser ud fra de teoretiske begreber den iagttager fra. Videnskaben har således ingen umiddelbar adgang til det, der normalt omtales som et empirisk fænomen, hvorfor vi må opgive enhver forestilling om, at virkeligheden kommer til os (Luhmann 1992:82). Det betyder, at der ingen vej er uden om iagttagelsen, ligesom virkeligheden heller ikke fortæller os ud fra hvilke distinktioner, den vil iagttages. Den kommer os ikke i møde; den lader sig ikke repræsentere som et udsnit; og den bypasser aldrig det blik, der får den til at stå frem som enestående. Tværtimod må vi som konsekvens af den iagttagelsesteoretiske indsigt erkende, at vores forskningsgenstand fremstår som et produkt af iagttagelsen, som selvsamme iagttagelse ikke har fuld refleksiv adgang til (Luhmann 1992: 271). I givet fald ville der være tale om en anden iagttagelse.

Med udgangspunkt i iagttagelsesbegrebet må vi holde fast i, at det vi iagttager altid peger tilbage på egne distinktioner og kategorier, og derfor er videnskabelig kommunikation altid en selvrefererende proces. Eller med Maturana og Varelas ord; alt hvad der bliver sagt, bliver sagt

af en iagttager (Maturana & Varela: 1987) . I denne forbindelse er det vigtigt at understrege selvreferencens natur. Kommunikation, og derfor også videnskabelig kommunikation, er en selvreference, der er afhængig af egen fremmedreference. Kommunikation er nemlig altid kommunikation om noget, og er derfor på en gang udtryk for selv- og fremmedreference. Selvreferentiel fordi kommunikationen altid refererer til sig selv. Uden selvreference ville systemet opløse sig og flyde sammen med omverden. Fremmedreferentiel fordi kommunikationen samtidig tematiserer noget udenfor kommunikation selv. Dette ”noget” er det, der dukker op, når kommunikationen gør noget til sit tema, dvs. udpeger sin genstand. Dermed udspringer systemet som enheden af forskellen system/omverden.

Grænsen mellem system og omverden sættes ikke vilkårligt. Ellers ville et system kunne iagttage alt og gå til i overkompleksitet. Kommunikationens egen tematisering er gjort mulig ved hjælp af en særlig distinktion. Rettens distinktion mellem ret/uret, pædagogikkens distinktion mellem barn/voksen og som nævnt videnskabens distinktion mellem sand/falsk. Men det er også et udtryk for, at der dukker information op indenfor et begrænset synsfelt, som systemet ikke selv er herre over. Det er derfor vigtigt at understrege, at den videnskabelige iagttagelse ikke kan konstruere et hvilket som helst fantasiprodukt og præsentere dette som sand erkendelse (Wilke 1993:179). En postmodernistisk idé om, at ´everything goes´ overser, ifølge Luhmann, at systemets egen kode-program sammensætning begrænser, hvad der meningsfyldt kan træde frem som genstand. Det der begrænser iagttagelsesmulighedernes kontingens, er således at finde i det iagttagende system. Kun de informationer, der kan accepteres som meningsfulde inden for det givne system, får status af information. Alle andre informationer falder så at sige til jorden og bliver ikke taget op for videre kommunikation. ”It is again the connection capability that limits the arbitrariness of the possible interpretations. Only those interpretations appear legitimate which are accepted in the further connection of communications” (Esposito 1996:609).¹

Er det så udtryk for determinisme? Nej, det er udtryk for en særlig afart af konstruktivisme, hængt op på kontingenskriteriet. En natural erkendelsesteori, som Luhmann bemærker, fordi antagelsen om det reale ikke svækkes, blot fordi en iagttagelse kunne have været anderledes. Nok begrænser den iagttagelsesledende distinktion, hvad der kan iagttages. Den fikserer for et øjeblik kontingensen og gør iagttagelsen sensibel overfor noget og indifferent over for en hel del andet, men den afgør ikke selv, hvad der dukker op i iagttagelsen. Der er ikke tale om solipsisme, der ser indre billeder og dermed byder op til en uproduktiv diskussion om det virkelige og det uvirkelige. Men de selvproducerede data kan pirre og irritere det iagttagende system, og i disse tilfælde er det afgørende, at vores teorier indeholder tilstrækkelig sensitivitet overfor omverdenens kompleksitetsoverlegenhed, til at den lader disse irritationer få en intern strukturerende effekt. Vores teoretiske antagelser må med andre ord ikke være så foregribende af natur, at de ikke kan flytte sig. De må være omverdensfølsomme, dvs. følsomme overfor empiriske overraskelser.

Erkendelsesstrategi er derfor en proces mellem på den ene side den iagttagelsesledende skelnen og dens muligheder for at konstruere en genstand og på den anden side de data, der dukker op som information ved hjælp af selvsamme skelnen. Konstruktionen af en analysegenstand er således ikke noget, der kan fastlægges uden at konsultere empirien. Den kan ikke fastlægges uden en undersøgelse af, hvorvidt det lader sig gøre at undersøge noget udfra et bestemt perspektiv. Dermed ophæves også det klassiske skel mellem empirien derude og teorien herinde. Fænomenet er til forskel herfra et fænomen, der opstår i relationen mellem iagttagelsen og det

iagttagede. Dermed tilbyder systemteorien sig som en sociologi, der fastholder relationen - det sociale - og lader døren stå åben overfor epistemologiens fordring om emergens.

Den videnskabelige iagttagelse af andres iagttagelser som iagttagelser kompliceres af, at den må håndtere to differencer. For det første det iagttagende systems (det videnskabelige) system/omverden difference som er nødvendig, for ellers ville den videnskabelige iagttagelse forveksle genstanden med empirisk sandhed og dermed forfalde til ontologisk essenstænkning. For det andet må det bestræbe sig på at iagttage, hvorledes det iagttagede system selv håndterer difference system/omverden (Luhmann 1986:80). Det, der er afgørende i denne proces er, hvorledes genstanden gør modstand mod forsøget på at konstruere den som en første ordens iagttagelse. En sådan modstand kan kun erfares, hvis analysestrategien er tilstrækkeligt præcis formuleret. Herefter bliver det afgørende ikke i første omgang strategien, men rettere den modstand, den møder. Vi kender dette arbejde gennem opstilling af hypoteser. Her er der imidlertid tale om, at det umiddelbare indtryk af systemets måde at reproducere sig henover egen system/omverdensdifference korrigeres i takt med arkivets – og interviewets – afsløringer. Men igen må det understreges at modstanden ikke er andet end egne registreringer. Og således giver det kun som analytisk adskillelse mening at hævde adskillelsen mellem strategiske konstruktioner og genstanden selv.

Det er derfor nærliggende at kræve, at en videnskabelig teori gør sit eget iagttagelseskema klart; vel vidende af denne klarhed altid på et vist niveau af iagttagelse må forblive blindt; og vel vidende at uanset tilbagetrukket refleksivitet må skemaet altid instrueres af genstanden selv. Vore overvejelser holder sig under alle omstændigheder til et sådant krav og ser heri erkendelsens realitetsreference (Luhmann 1984: 221). På denne måde er den videnskabelige iagttagelse ikke andet end konstruktioner, der møder andre konstruktioner. Det ophæver ikke enhver analysestrategisk ambition, teoretiske overvejelser og forsøg på præcisering. Pointen er, at de to konstruktioner nærmer sig hinanden, således at vores anden ordens iagttagelseskonstruktion af en første ordens iagttagelse, erkender sin egen irritation og dermed opøver egen empiriske følsomhed. Det er denne irritationen vi kalder realitetskontakt.

Niels Åkerstrøm udvikler i sin bog ”Diskursive analysestrategier” begrebet analysestrategi, der forsøger at tage denne iagttagelsesteoretiske indsigt på sig. Ved at tale om strategier undgår Åkerstrøm at tale om metode, der, ifølge Åkerstrøm har en iboende tendens til at selvfølgegenne genstanden, som noget der ér og som kun stiller krav om at reflektere over, hvorledes man spørger ind til fænomenet (Åkerstrøm 1999:14). I de traditionelle methodediskussioner fremstår analyse derfor ofte som et praktisk problem, der går ud på at overveje, hvordan man bedst aflokkes virkeligheden dens hemmelighed. Analysestrategi understreger til forskel herfra det forhold, at genstanden er afhængig af, hvilke distinktioner vi lægger til grund for vores videnskabelige iagttagelse, og at dette valg er kontingent. Deri ligger det strategiske i konstruktionsprocessen, for valget kunne være truffet anderledes, med andre konsekvenser til følge. For yderligere at skærpe denne erkendelse opstiller Åkerstrøm nogle af de forskellige former for analysestrategier, der byder sig til indenfor forskellige udvalgte teoridannelser, og herunder især Luhmanns systemteori.

Det er imidlertid vores tese, at Åkerstrøms beskrivelse af systemteoriens epistemologiske forudsætninger ikke udelukker methodediskussioner. Snarere end at overflødiggen metode-refleksioner, får Åkerstrøm derimod indirekte påvist, at der består et særligt forhold

mellem teori og metode, idet ingen af dem - hverken teorien eller metoden - tilbyder en privilegeret adgang til virkeligheden. Men ved at forbinde metode med ontologi, tilskriver Åkerstrøm enhver methodediskussion, at den er båret frem af forestillingen om en realitet der har essenskarakter og hvis hemmelighed i øvrigt er tilgængelig gennem empiriske iagttagelser. Hermed refererer Åkerstrøm alene til naive metodereflektioner indenfor den empiriske forskning. For nærværende gælder det altså om at udvikle en ikke-naiv omgang med metodebegrebet; at lade denne udvikling tage udgangspunkt i iagttagelsesbegrebet; og lade den medreflektere interviewet som iagttagelse, der står i sin egen ret

Mindst fire metodiske spørgsmål trænger sig på. *Interviewet som iagttagelse*: Hvordan konstrueres første orden iagttagelsen (genstanden), det vil sige, hvilke data og former for datagenerering, er mest velegnet? *Interviewmetoden som medskaber*: Hvordan fremprovokerer interviewsituationen fænomenet? *Interviewmetoden som informationskilde*: Hvilke iagttagelser gøres i særdeleshed til genstand for iagttagelse? *Interviewmetoden som irritation*: Hvordan lader metoden fænomenet yde modstand?

Disse spørgsmål er vigtige; dels fordi der med interviewet byder sig flere muligheder til, når man konkret vil konstruere iagttagelsen af sin genstand; dels fordi metoden har konsekvenser for det, man vil iagttage. Det er klart, at vi ikke meningsfyldt kan diskutere valg af metode uden at henvise til, hvilken analysestrategi der ligger til grund for vores anden ordens iagttagelse, men vi må også spørge til, om metoden vi benytter egner sig til at gennemprøve vores analysestrategiske dispositioner.

Det kvalitative interview

Inden vi introducerer et systemteoretisk blik på interviewet, vil vi diskutere et eksempel på, hvordan man traditionelt har anskuet interviewets muligheder for at producere tilgængelig information til analyser. Disse overvejelser har til formål senere at adskille og præcisere det systemteoretiske interview som en særlig meningsfuld kilde til produktion af data.

Først og fremmest findes der en omfattende litteratur om kvalitative metoder og her ikke mindst om interviewet. En generel tendens er gode råd i forhold til faser i interview-undersøgelsen, forberedelse, interviewsituationen og fortolkningen. I stedet for en 'state of the art' har vi valgt en symptomatisk læsning med udgangspunkt i Steinar Kvaless opfattelse af interviewet (Kvale 2000) af to grunde. For det første fordi de fleste interviewbeskrivelser med reflekterende overvejelser mere eller mindre eksplicit løber ind i samme indre konflikter. For det andet fordi Kvaless bidrag går for at være den mest grundige bog om interviewet på dansk. Eller som der står på bagsiden: "Utvivlsomt et standardværk". Kvaless bog har desuden en ekstra dimension i forhold til mange andre interview-metode bøger, idet den ikke alene kommer med gode råd, men også forsøger at begrebsliggøre forskningsinterviewet og relatere det til hermeneutik, fænomenologi, dialektik og postmoderne tænkning. Når man tænker på, at *Interview* er den danske bog om interviewets videnskabeteri, bliver modsigelserne i Kvaless interview-begreb så meget desto mere påfaldende. Modsigelserne kan illustreres med følgende skema:

Interviewet som repræsentation

Fænomenet afdækkes

"Det kvalitative forskningsinterview forsøger at forstå

Interviewet som konstruktion

Fænomenet konstitueres

"For det første kan forskningsinterviewet betragtes som

verden fra interviewpersonernes synspunkt, udfolde meningen i folks oplevelser, afdække deres livsverden, førend der gives videnskabelige forklaringer.” (Indledningen, p.15).

Beskæftiger sig med den ægte livsverden

”Det kvalitative forskningsinterview har en enestående mulighed for at få adgang til og beskrive den daglige livsverden.(...) Livsverdenen er verden, således som den mødes i dagliglivet og foreligger i direkte og umiddelbar oplevelse, uafhængig af og førend alle forklaringer.”(p. 63).

Krav om empati

”Intervieweren har empatisk adgang til den interviewedes verden; den interviewedes levede meninger kan være umiddelbart tilgængelige i situationen, kommunikeret ikke alene i ord, men i tonefald, udtryk og gestus i det naturlige samtaleforløb. Forskningsintervieweren bruger sig selv som forskningsredskab og benytter sig af en implicit kropslig og emotionel erkendelsesform, der muliggør en privilegeret adgang til interviewpersonens livsverden.” (p.130).

Den privilegerede adgang

”Interviewets egentlige styrke er den privilegerede adgang til menneskers hverdagsforståelse, den forståelse, der bestemmer deres verdensopfattelse og grundlaget for deres handlinger.” (p.281).

en specifik professionel form for *samtaleteknik*, hvori der konstrueres viden gennem interaktion mellem interviewer og den interviewede.(...) Samtalen er tillige forbundet med en grundlæggende form for konstituering af viden; og menneskets verden er en samtalevirkelighed.” (p.47).

Beskæftiger sig med fælles meningsproduktion

”Ud fra det alternative synspunkt, der er en følge af det postmoderne perspektiv på videnskabskonstruktion, er interviewet en samtale, hvori data opstår i en mellemmenneskelig relation. Viden bliver skabt og produceret af interviewer og den interviewede i fællesskab.” (p.158).

Krav om fortolkning

”Transkriptionerne er imidlertid ikke interviewforskningens grunddata, de er kunstige konstruktioner fra en mundtlig til en skriftlig kommunikationsform. Enhver transkription fra én kontekst til en anden indebærer en række vurderinger og beslutninger.” (p.163). ”Transkriptioner er ikke kopier eller repræsentationer af en oprindelig virkelighed, men fortolkningsmæssige konstruktioner, der er nyttige redskaber til givne formål.” (p.166).

Den udviklende adgang

”Interviewet giver ikke direkte adgang til uberørte reservater af rene meninger, men er en social meningsproduktion gennem sproglig interaktion. Intervieweren er medproducent af og medforfatter til den resulterende interviewtekst. Intervieweren afdækker ifølge denne interrelationelle opfattelse ikke nogen meninger, der eksisterer på forhånd, men hjælper de interviewede med at udvikle deres meninger i løbet af interviewet.” (p.221).

Hvordan interviewet på en gang kan være repræsentation og konstruktion er svært at se. Det kan være svært at se, hvordan den samtale der finder sted, på den ene side konstruerer viden om fænomenet, samtidig med at den giver adgang til den direkte og umiddelbare oplevelse. Det giver indtryk af en forestilling om, at der er adgang til andre menneskers bevidsthed, for hvilken ting, begivenheder og personer fremtræder på særlig vis (Kvale p. 62)² og så forbliver dette indtryk alligevel uklart, eftersom viden bliver konstrueret i relationen mellem mennesker. Det er tilsyneladende ambitionen om at afdække de sociale fænomener ud fra aktørernes egne perspektiver og så muligheden for at lade denne viden flyde ud af samtalen, der forleder Kvale til denne blanding af repræsentationslogik og postmoderne konstruktivisme.

Problemet med disse indre konflikter er, at de er konflikter, der tilslører metodens status som metode. For så vidt som interviewet antages at arbejde repræsentativt, forfalder det til naiv metode, der må antage fænomenet før iagttagelsen og at det herefter – dog ikke ukompliceret – drejer sig om at spørge sig vej ind i fænomenet og afdække dets hemmelighed. For så vidt som

interviewet antages at arbejde konstruerende, forsøges metoden ophævet til den situation, hvor fænomenet træder frem som fænomen. Det er en helt anden status, metoden her får tildelt, idet den afskaffer antagelsen om fænomenets tilstedeværelse og dets særlige karakter. Metoden bliver til meget andet og meget mere end teoriens arbejdshest, fordi den får tildelt status som sin egen herre.

Som vi senere viser, afviser det systemteoretiske interview ikke den sidste udlægning af interviewet, tvært imod. Men for så vidt som metoden har status som selvstændig erkendelsesproducent, må det præcist blive et metodekrav, at man iagttager interviewet som iagttagelse, for at svare på, hvordan fænomenet dannes som fænomen. Men her forfalder interviewet i Kvaless udlægning desværre til naive metodekrav, der handler om at udfærdige de rigtige eksplorative spørgsmål, give plads til nye spørgsmål i situationen, udvise empati og efterfølgende forholde sig afprøvende overfor fortolkninger. Disse krav er der ikke noget galt med. De er vigtige, netop som metodiske overvejelser. Men for så vidt som de står alene, udelukkes den indsats, der består i at udstyre interviewet med en iagttagelsesteori, der påpeger situationens meningsproducerende karakter. De bypasser netop iagttagelsen af, hvordan interviewet iagttager. Kvale mangler med andre ord analysestrategiske overvejelser, i en erkendelse af, at interviewet er en iagttagelse, der får virkeligheden til at stå frem på en særlig måde. Det kvalitative, uanset dets udlægninger, forfalder altså til det vi vælger at kalde for 1. ordens metode.

Præcis derfor bliver kravet om gyldighed (er det det rigtige fænomen der iagttages?) og troværdighed (er det iagttaget på den rigtige måde?) erstattet af kravet om analysestrategi. Herved bliver kontrasten til det systemteoretiske interview synlig. For systemteorien vil afslå enhver opfattelse af interviewet som en kontakt med eksterne kendsgerninger, men stille krav om at iagttage interviewet som et lukket system, gennem hvis selvreference informationer om genstanden opstår. Interviewet må forstås og opbygges som et erkendelsesprojekt, der medreflekterer sin egen begrænsning og udsyn.

Indtil videre har vi fastslået det kvalitative interview som en 1. ordens metode. Nu vil vi hæve blikket og give eksempler på, hvordan forskellige rene typer af interviews kan iagttages som iagttagelse. Formålet er at vise, hvordan det kvalitative interview langt fra er uskyldigt, når det erkendes som en særlig måde at erkende på. Og i takt hermed kan efterfølgende analyser heller ikke referere til den uskyld, der naturligt ligger i at hævde simpel repræsentation af fænomenet. Disse eksempler skal tjene som illustration af, hvordan det systemteoretiske interview adskiller sig fra disse andre interviewformer.

I følgende skema har vi valgt at sondre mellem det forstående interview, det forklarende interview og det systemteoretiske interview.

Interview	Antagelse	Form (iagttagelsesledende forskel)	Funktion
------------------	------------------	---	-----------------

Det <i>forstående</i> interview	Konsistens	Indre/ydre: Hvad er den indre mening bag det ydre udtryk?	At opløse forskellen
Det <i>forklarende</i> interview	Kausalitet	Årsag/virkning: Hvad er årsagen til en observeret effekt?	At etablere forskellen
Det <i>systemteoretiske</i> interview	Forskel	Indikation/forskel: Med hvilken forskel iagttages?	At iagttage forskellen

Som skemaet viser, er der himmelvid forskel på de tre rene interviewtyper. Men pointen er, at det systemteoretiske interview adskiller sig yderligere, ved at være en metode af 2. orden. Kort sagt handler det om, at systemteorien stiller et analysestrategisk krav om at erkende interviewet som erkendelse. Det forhindrer ikke det forstående eller det forklarende interview i at finde sted, for så vidt at udgangspunktet er systemteoretisk. Men som det står angivet i højre kolonne, er kravet at kunne iagttage med hvilken forskel interviewet iagttager. Det har konsekvenser, der alle har at gøre med begrebspræcision: Som metode refleksion betyder det, at interviewet konstrueres strategisk, dvs. som et erkendelsesapparat der får fænomenet til at stå frem på en særlig måde. Som gennemførsel betyder det, at interviewet kan indeholde alle spørgsmål, blot de udløber af samme forskel. Og som analyse betyder det, at det iagttagede fænomen ikke hævdes repræsenteret, men fremstår som et produkt af en iagttagelse, der altid kunne have været anderledes.

Formålet med nærværende diskussion af interviewets former har været at iagttage den forskel, hvormed det systemteoretiske interview adskiller sig fra det kvalitative interview. Og som vi har forsøgt at vise, bliver det til et spørgsmål om forholdet mellem 1. orden og 2. ordens metode. Sidstnævnte står tilbage som udfordringen for det systemteoretiske interview, men en udfordring, der netop må kunne håndtere forholdet mellem 1. ordens indsigt og 2. ordens refleksion. Afslutningsvis vil vi udfolde det systemteoretiske interview. Det vil vi gøre ved at iagttage interviewet som et system, hvis funktion det er at iagttage andres iagttagelser.

Interviewet som interaktion

I det følgende har vi valgt at opstille syv teser om interviewet iagttaget systemteoretisk.

1. Interviewet som et selvrefererende interaktionssystem

Ud fra en systemteoretisk betragtning repræsenterer interviewet et selvstændigt interaktionssystem, der opretholder en klar grænse til omverdenen ved at skelne mellem dem, der er nærværende og dem, der er fraværende i kommunikationen. Interaktion er således alt det, der ikke er fraværende. Interviewet repræsenterer ofte - omend ikke altid - den mest simple form for interaktionsdannelse vi kan forestille os, nemlig den samtidige tilstedeværelse af to personer, der gensidigt registrerer hinanden og som skelner mellem os-to/resten af verden. F.eks. sætter enhver samtale sit tema som omverden og trækker dermed grænsen til interaktionen selv. Enhver indlevelse i eller afdækning af genstanden forbliver således en illusion, fordi genstanden altid optræder som omverden for det iagttagede interaktionssystem. Men det er en produktiv illusion, vil vi hævde, der netop i egenskab heraf undlader at forsyne de samtalende med systemteoretiske

finurligheder, der sikkert kunne få enhver samtale til at forstumme.

2. Som system skyder interviewet sig ind mellem det videnskabelige blik og genstanden selv

Når det enkelte interview udgør et lukket system der iagttager, skyder det sig ind mellem den videnskabelige iagttagelse og dens genstand. Det må stå som en udfordring for den videnskabelige iagttagelse at iagttage, hvordan interviewet iagttager: Men det er en udfordring der sjældent kan imødekommes under interviewet. Ellers ville interviewsituationen sætte to genstande, nemlig iagttagelsen af fænomenet og iagttagelsen af, hvordan fænomenet iagttages. For det, der tales frem som genstand, gælder det, at den ikke skal forveksles med den interviewede selv. Der er ingen realitetskontakt mellem interviewet og genstanden, eftersom genstanden altid vil optræde som omverden for systemet. Selv i de tilfælde hvor det drejer sig om den interviewedes egen livshistorie, bliver dette tema sat som omverden. På den måde skyder interviewet sig ind mellem det videnskabelige blik og genstanden selv.

3. Interviewet kan skabe mening om kommunikation

Det interviewet kan iagttage, som kan være vanskeligt at iagttage på anden vis, er mundtlig kommunikation. Den mundtlige kommunikation kan iagttages gennem deltagerobservation, hvad der tager tid; det kan iagttages (direkte) som interviewets kommunikation; og endelig kan det iagttages (indirekte) gennem interviewets kommunikation om andres kommunikation, dvs. interviewsituationens iagttagelse af den mundtlige form for iagttagelse. I princippet kan interviewet tematisere hvad som helst, men vi fremhæver den mundtlige kommunikation som dets særlige bidrag. Ellers har systemteoretiske analyser normalt tildelt sig selv adgang til skriftlig kommunikation. Men meget af kommunikationen i organisationer er som bekendt mundtlig. For mundtligt træffes der beslutninger, der ikke kan iagttages i den skriftlige kommunikation; mundtlig dannes der også lukkede kommunikationssammenhænge der heller ikke kan iagttages gennem dokumenter; og endelig knytter også den mundtlige kommunikation an til dokumenter på en måde, der ikke kan iagttages i dokumenterne selv.

Som Luhmann bemærker, kræver samarbejdet i organisationer en højt udviklet, gennemreflekteret ignoreringskunst (Luhmann 2000:109). Det er metodisk vanskeligt at finde disse ignorerings-skemaer, som måske kan karakteriseres som kommunikationens sorte huller. De påvirker kommunikationen, men kan ikke selv ses. De kan kun iagttages indirekte gennem andre typer af adfærd. Her kan interviewet hjælpe med at henlede opmærksomheden på sådanne ignorerings-skemaer ved at iagttage den mundtlige kommunikations fravalg (ignorering) af andre mulige temaer.

4. Intervieweren må gøre kommunikation til tema i interviewet

At forsøge at bruge interviewet på denne måde, fordrer af intervieweren, at denne har held til at få interviewet drejet hen på kommunikationen som identifikationspunkt. Det selvsamme punkt som det videnskabelige system vil have gjort til genstand for iagttagelse. Den interviewede bliver altså konfronteret med kravet om at dele et andet systems identifikationspunkt – det

videnskabelige - og gøre dette til omdrejningspunkt for en selvbevidst refleksion. At dette stiller krav til interviewet, er indlysende. Man må som interviewer ikke kun forlade sig på respondentens gode vilje, men være opmærksom på de strukturer, der præger interaktionen. Det gælder de sociale, saglige og tidlige strukturer der gør interaktionen - i dette tilfælde interviewet - muligt.³ Det er klart, at netop systemteorien understreger umuligheden af, at en interaktion lader sig styre af deltagernes intentioner - psykiske systemer - hverken hver for sig eller sammen. Når kommunikationen først bliver rekursiv, opstår der nye meningssammenhænge og et systemisk forløb, hvor kommunikationen udvikler sig på egne præmisser. Hvilken forsker kender ikke til interviews, der har taget sin egen drejning. Men hvis interviewet struktureres således, at spørgsmålene i så vidt omfang gør andres mundtlige kommunikation og dens strukturerede præmisser til genstand, er der mulighed for at interviewet iagttager det væsentligste, nemlig kommunikation. Systemteoretisk formuleret er der således tale om en iagttagelse af genstanden som kommunikation og (præmisser for) hvordan denne kommunikation iagttager.

5. Iagttagelsen af interviewet sker på baggrund af bestemte forskelle

Som vi har gjort rede for, så er interviewet i systemteoretisk betydning et selvstændigt interaktionssystem, der iagttager iagttagelser. Det betyder også, at i det øjeblik man tolker et interview, iagttager man et interaktionssystem, der iagttager iagttagelser. Det man må være opmærksom på, altså iagttage, er, at interviewet ikke kan fremstå som en afspejling af realiteten. I så fald ville det forveksles med genstanden selv. I fortolkningssituationen tvinger denne indsigt til en opmærksomhed mod den forskel, der ligger til grund for aflæsningen af interviewet, dvs. hvordan omsætningen af interviewets information til analyserelevante data finder sted. Uden at ville foregribe analyser, vil der f.eks. være tale om, at problemstillingen virker som aflæsning. Ej heller er det irrelevant, hvorvidt det er en foranalyse eller differentieringsanalyse, hvormed problemstillingen forsøges iagttaget (Åkerstrøm 1999). Interviewet er derfor ikke at henregne som realrepræsentation eller afsløringer om genstanden selv. Det er et lukket system, der iagttager en iagttagelse, man så senere kan gøre til genstand for iagttagelse.

6. Interviewet har tendens til at skabe mening om bevidsthed i stedet for om kommunikation

At interviewet har til formål at tematisere kommunikation, leder interviewet over på selve kommunikationsforløbet mellem personer i den iagttagede organisationen. Og modsat stiller det krav om ikke at fokusere på organisationsmedlemmernes personlige meninger eller holdninger om kommunikationen. Denne øvelse er ofte svær. De fleste interviewpersoner har en hang til at gøre deres personlige holdninger til det centrale i samtalen, hvorfor temaet for interviewet meget let kan bevæge sig væk fra kommunikation og i stedet beskæftige sig med intention. For så vidt som kommunikationen i interviewet handler om intentioner, motiver, bevæggrunde, motivation m.m. vil formålet stadig være det samme, nemlig at afsøge den strukturelle kobling mellem bevidsthed og kommunikation. Under alle omstændigheder stiller systemteorien krav om, at interviewet ikke kan være et spørgsmål om, hvad den interviewede virkelig mener. Det kan ikke som det ellers ofte anskues, være porten til det bevidste, de ægte og uforfalskede tanker eller den rene livsverden.

Problemet er, at samtalen med en respondent næsten uvilkårlig lægger op til, at det netop er respondentens personlige tanker, ideer og tolkninger, der er interessante. Hvorfor ellers

interviewe vedkommende? Det, systemet dermed tematiserer, er respondentens personlige motiver for, at vedkommende gør som han gør og ikke et andet systems måde at kommunikere på. Baggrunden for problemet er, at interviewet er udviklet indenfor psykologien. Interviewet har således næsten umærkeligt en tendens til at skabe information om det forkerte; enten hos respondenterne eller ved genstanden selv. En udfordring bliver her for interviewerens at prøve at styre samtalen, så den iagttager kommunikation og ikke bevidsthed og tilmed vægter reproduktion frem for enkeltstående ytringer.

7. Interviewets meningsdannelse reproducerer ofte genstandens egne simplifikationer

Gennem interviewet er faren desuden, at man overtager de iagttagede kommunikationers egne simplifikationer. De simplifikationer der oftest optræder med reference til subjekter. Når temaet for interviewet f.eks. er magt, vil det næsten uundgåeligt medføre, at samtalen handler om magt som noget nogen besidder og som nogle andre er underlagt. Som systemteoretiker er denne samtale imidlertid ikke tilfredsstillende; den må spores ind på en anden måde at tematisere magt. For det at have magt i systemteoretisk forstand, er kun en tilskrivelse i kommunikationen; det er blot det sociale systems egen simplifikation, der gør kommunikationen om magt mulig ved at tilregne for eksempel personer magt. Og der er forskel på at spørge til magt som tilregning frem for personlig udøvelse af magt. Interviewet må derfor gøre sig sit udgangspunkt klart, og interviewerens være så klar på sit eget systemteoretiske præmis, at samtalen i dets mange varianter alligevel følger det samme spor. For at tage eksemplet med magt igen, så skal det ikke forstås som noget et system har, men som noget et system kan tillægge et andet system. Man må altså spørge til, hvordan et system afgør for sig selv, hvor vidtgående og på hvilke områder, det vil lade sit kontingensområde indskrænke af andre systemer. En krølle på halen er, at det kan man ikke spørge direkte om, med mindre man sidder overfor en systemteoretiker. En del af problemet løses ved at spørge ind til personen på en måde, der refererer mere til hans hverdag frem for systemteori. Men problemet løses især ved den efterfølgende aflæsning, der leder efter magt som tilskrivning. I socialdimensionen kan det være spørgsmålet om, hvorledes ego og alter i kommunikationen kan dukke op som et magtforhold. I tidsdimensionen kan det være et spørgsmål om, hvorvidt magtforholdet producerer stabilitet/ustabilitet. I sagsdimensionen kan det være et spørgsmål om, hvad magten kan tematisere og hvad der ikke kan tages op.

Afslutning

Med de syv fremsatte teser, har det været vores hensigt at beskrive interviewet og dermed muliggøre refleksioner over karakteren af den information, som det producerer. Det er klart, at antallet af teser kan udvides og differentieres i forhold til forskellige typer interviews i forskellig sammenhæng og i forskellige faser i og typer af analyse. Her har vi nøjedes med at angive nogle fælles, basale karakteristika ved interviewet, når det iagttages systemteoretisk. I forhold til Steinar Kvaales ambivalente beskrivelse af interviewet som på én gang konstruktion og repræsentation landede vi så absolut på konstruktionssiden. Opfatter man interviewet som repræsentation misser man, at genstanden altid optræder som omverden for samtalen og dermed opstår som konsekvens af den iagttagelse, samtalen er udtryk for. Vi forsøgte nøjere at karakterisere karakteren af konstruktion i interviewet. Samlet har vi argumenteret for, at interviewet repræsenterer en særegen form for meningsdannelse og at interviewet også er relevant som kilde til information i systemteoretiske analyser.

Teserne retter sig mod at beskrive interviewets status systemteoretisk iagttaget. At vi her lægger afstand til opfattelser af interviewet som en metode, der kan repræsentere en given genstand (eller udpege kausale relationer) giver sig selv. Det betyder dog ikke, at vi stempler mere traditionelle metode-bøgers gode råd i forbindelse med interviews som forfejlede. Gode råd om at udfærdige de rigtige eksplorative spørgsmål, give plads til nye spørgsmål i situationen, udvise empati og efterfølgende forholde sig afprøvende overfor fortolkninger bliver ikke overflødige. Om man så kan huske dem er en anden sag.

Litteratur

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier – Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.

Andersen, Niels Åkerstrøm & Born, Asmund W. (2001): *Kærlighed og omstilling – italesættelsen af den offentlige ansatte*. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.

Bourdieu, Pierre m.fl. (1999): *The Weight of the World – Social Suffering in Contemporary Society*. London: Polity Press.

Esposito, Elena (1996): *Observing Interpretation: A Sociological View of Hermeneutics*. I *Modern Language Note*, nr. 111.

Højlund, Holger (2004): *Markedets politiske fornuft – Et studie af velfærdens organisering i perioden 1990 – 2003*. København: Samfundslitteratur.

Kvale, Steinar (2000): *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.

Luhmann, Niklas (2000): *Organisation und Entscheidung*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Luhmann, Niklas (1992): *Die Wissenschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (1986): 'Systeme verstehen systeme', in Niklas Luhmann m.fl. (red.): *Zwischen Intransparenz und Verstehen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (1984): *Soziale Systeme – Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Maturana, Humberto & Varela, Francisco (1987): *Kundskabens træ – den menneskelige erkendelses biologiske rødder*. København: ASK Forlaget.

Rennison, Betina Wolfgang (2003): *Offentlig ledelse i tekst, tal og tale – en konstitutionskamp i tid og rum*. København: Samfundslitteratur.

Vallentin, Stehen (2002): *Pensionsinvesteringer, etik og offentlighed – en systemteoretisk analyse af offentlig meningsdannelse*. København: Samfundslitteratur.

Wilke, Helmut (1993): *Systemtheorie*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.

¹ For Elena Esposito er det netop fortolknings nødvendighed af at være anknytningsduelige (anschlussfähigkeit) til det iagttagende systems egen autopoietiske selvreferentielle reproduktion, der udgør radikaliteten i Luhmanns erkendelsesteori. I modsætning til hermeneutikken, sådan som den kommer til udtryk hos Gadamer, hvor fortolknings muligheden er bundet i noget der eksisterer uden for systemet selv, nemlig i den fælles historie og tradition som den eksisterer i sproget, opererer systemteorien ikke med ideer om en fælles verden. Indenfor den systemteoretiske tænkning refereres der kun til systemet selv. Hvad der i kommunikationen opstår som muligt at kommunikere om, hvilke iagttagelser kommunikationen kan komme op med, hvilke misforståelser og forståelser som kommunikationen producerer, refereres i følge systemteorien ikke til sproget, men til samfundet. Dette kræver imidlertid en teori om samfundet som hermeneutikken ikke kan tilbyde.

² Det skal dog for en ordens skyld nævnes, at det til en vis grad er uklart, hvad Kvale selv mener og hvornår han refererer andres positioner.

³ Bourdieu er inde på de samme overvejelser, når han fordrer af det gode interview at der reflekteres over refleksionens muligheder i interviewet. Hvor interviewet i lighed med ovenstående conceptualiseres som en interaktion der kan struktureres forskelligt, og hvor især dens sociale struktur kan sætte begrænsninger for hvilken refleksion, der bliver gjort mulig i interviewet (Bourdieu 1999:608)